

VALS GELD

Verslag van een onderzoek voor het
Nationaal dreigingsbeeld 2012

Vals geld

Verslag van een onderzoek voor
het Nationaal dreigingsbeeld 2012

Martin Grapendaal

Uitgave

Dienst IPOL
Postbus 3016
2700 KX Zoetermeer

De Dienst IPOL is een onderdeel van het Korps landelijke politiediensten

Colofon

Tekst Martin Grapendaal
Eindredactie C.F.N.M. v.d. Waaij-Nieman
Foto omslag Shutterstock
Druk MediaCenter Rotterdam
Opmaak OSAGE communicatie en ontwerp

Zoetermeer, april 2012
Copyright © 2012 KLPD–IPOL Zoetermeer

Copyright

Behoudens de door de wet gestelde uitzonderingen, alsmede behoudens voorzover in deze uitgave nadrukkelijk anders is aangegeven, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het KLPD.

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de auteur(s), redactie en het KLPD

Inhoud

	Inleiding	4
	Samenvatting	5
1	Afbakening, doelstelling en onderzoeksvragen	7
	1.1 Afbakening	7
	1.2 Doelstelling	8
	1.3 Onderzoeksvragen	9
2	Omvang	10
	2.1 Euro's	10
	2.2 Overige valuta	11
	2.3 Nederland ten opzichte van de andere eurolanden	11
3	Herkomst	13
4	Gevolgen	15
5	Criminaliteitsrelevante factoren	16
6	Verwachtingen	17
7	Handreikingen voor de aanpak	18
	Literatuur	20

Inleiding

Elke vier jaar wordt door de Dienst IPOL van het Korps landelijke politiediensten (KLPD) en in samenwerking met de Dienst Nationale Recherche van hetzelfde korps, het Nationaal Dreigingsbeeld (NDB) georganiseerde criminaliteit vervaardigd. Het eerste verscheen in 2004. In opdracht van het College van procureurs-generaal wordt telkens een zo breed mogelijk overzicht gepresenteerd van de stand van zaken rond de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Centraal staan daarbij de criminele hoofdactiviteiten. Dat wil zeggen dat vooral de daarop betrekking hebbende strafrechtelijke delictcategorieën onderwerp van onderzoek zijn. Het gaat niet alleen om de meer traditionele vormen van georganiseerde criminaliteit zoals drugshandel, witwassen, mensenhandel en -smokkel, maar ook om minder bekende vormen van georganiseerde criminaliteit zoals wapenhandel, skimmen, kinderpornografie, vals geld en allerlei vormen van cybercrime.

Deze vormen van georganiseerde criminaliteit worden -aan de hand van uniforme onderzoeksvragen- in afzonderlijke projecten onderzocht. In het eindrapport NDB worden de resultaten van deze projecten samengevat en voorzien van -wat wij - 'een kwalificatie van dreiging' noemen. Hiermee wordt aangegeven of de betrokken vorm van georganiseerde criminaliteit voor de komende vier jaar als een bedreiging van de Nederlandse samenleving moet worden gezien. Mede op grond van deze kwalificaties worden de landelijke beleidsprioriteiten voor de middellange termijn vastgesteld.

Dit rapport over de productie en verspreiding van vals geld is één van de deelrapporten die de bouwstenen voor het NDB 2012 vormen. Behalve als bouwsteen hebben deze rapportages natuurlijk ook zelfstandige betekenis. Ze worden daarom ook separaat gepubliceerd.

Voordat we daartoe de onderzoeksvragen beantwoorden, volgt eerst de samenvatting van de resultaten en gaan we daarna in op de afbakening van het onderwerp, de doelstelling van het onderzoek en zetten we de onderzoeksvragen op een rijtje.

Samenvatting

Dit rapport heeft betrekking op de georganiseerde vorm van de productie en verspreiding van vals geld. Het onderzoek heeft plaatsgevonden binnen de context van het Nationale dreigingsbeeld georganiseerde criminaliteit.

Wat de omvang betreft zien we tot en met 2009 een gestage toename van het aantal aangetroffen valse eurobiljetten. In 2010 is er een afname met 28 procent tot zo'n 39.000 biljetten en deze daling zet in 2011 met 25 procent door naar 29.000 biljetten. De coupures van 50 euro worden verreweg het meest aangetroffen. Uitgedrukt in aantal valse biljetten per 1.000.000 inwoners, bevindt Nederland zich samen met Spanje, Portugal en Griekenland in de Europese middenmoot.

De overige valuta worden aanmerkelijk minder vaak aangetroffen: van de Zwitserse franc in 2009 zo'n 1200 en de Amerikaanse dollar zo'n 600 valse exemplaren.

In Nederland worden nauwelijks valse euro's geproduceerd. De meeste valse biljetten die in Nederland worden aangetroffen komen uit Italië en Bulgarije. De Baltische staten spelen geen rol van betekenis meer. Ook binnen de distributie worden eigenlijk geen Nederlandse criminele samenwerkingsverbanden aangetroffen. Er is één distributienetwerk aangetroffen dat banden had met een Ghanees csv.

In vergelijking met de vorige rapportage uit 2008, zijn er met betrekking tot de wijze waarop het delict gepleegd wordt, nauwelijks ontwikkelingen waar te nemen.

Gegeven het aantal transacties waarbij eurobiljetten van eigenaar wisselen en de totale omvang van het in omloop zijnde geld, mag gezegd worden dat het probleem van beperkte omvang en ernst is.

Naar verwachting zal in de nabije toekomst het gebruik van chartaal (contant) geld in snel tempo afnemen. Pinpasbetalingen nemen de betaalfunctie over. Er verschijnen nu al winkels in het straatbeeld die alleen giraal geld accepteren.

De aanpak van de productie en distributie van vals geld steunt op twee pilaren. In de eerste plaats speelt internationale samenwerking een grote rol omdat valse euro's niet in Nederland worden geproduceerd. Ten tweede zijn gerichte voorlichtingscampagnes essentieel voor de consument om hem te doordringen van de echtheidskenmerken van de euro. In dat verband past de recent uitgebrachte smartphone-app om valse biljetten te kunnen herkennen, bij uitstek in dit tijdsgewricht.

1

Afbakening, doelstelling en onderzoeksvragen

1.1 Afbakening

Zoals in de inleiding reeds vermeld werd, heeft deze rapportage betrekking op de productie en verspreiding van vals geld in georganiseerd verband.

Dit betreft dan de criminaliteit die haar beslag krijgt in de:

- a) structurele samenwerking tussen personen en
- b) die wordt gepleegd met het oog op het gezamenlijk behalen van financieel of materieel gewin.

Het eerste kenmerk 'structurele samenwerking tussen personen' betekent niet alleen dat er sprake is van (de intentie tot) *herhaald plegen*¹ maar ook van enige *consistentie in de samenstelling van het samenwerkingsverband*². In sommige gevallen kan *de intentie* van herhaald plegen volstaan. Zo kunnen de activiteiten van personen die zich bezighouden met het opzetten van een drugslijn, worden gerekend tot de georganiseerde criminaliteit zonder dat er bewijs is van het herhaalde gebruik van die drugslijn. In dit geval mag redelijkerwijs worden verwacht dat het plan bestaat om meermalen drugs te smokkelen.

Niet tot het domein behoort ideologisch gemotiveerde criminaliteit. Terroristen streven niet naar financieel of materieel gewin, zij hebben een ideologisch doel.

Als we het domein meer specifiek op vals geld betrekken, komen we tot het volgende:

Het criminele verschijnsel bestaat uit de productie en distributie van vals geld in georganiseerde vorm. Het namaken of vervalsen van geld is op zichzelf niet strafbaar volgens artikel 208 Wetboek van Strafrecht, maar wel als het de bedoeling is het als echt en onvervalst uit te (laten) geven. Geld is vals als

---

¹ Het herhaald plegen hoeft niet noodzakelijkerwijs betrekking te hebben op hetzelfde delict.

² De consistentie kan er bijvoorbeeld ook uit bestaan dat het criminele ondernemen is georganiseerd volgens het 'kwal-model' (Grapendaal e.a., 2004) of dat binnen een netwerk wisselende coalities worden gesmeed.

munten of biljetten in z'n geheel worden nagemaakt. Geld is vervalst als bijvoorbeeld alleen de kleur of de waardeaanwijzing van een echt biljet worden veranderd. Dit onderwerp richt zich op vals papiergeld. Dat leidt tot de volgende domeinafbakening met inachtneming van de algemene afbakening:

Het in z'n geheel namaken van geld (ongeacht de valuta) en/of het opzettelijk verspreiden en uitgeven van vals geld als zijnde echt en onvervalst. Als voorwaarde geldt dat de productie en/of de verspreiding van vals geld in of via Nederland plaatsvindt.

1.2 Doelstelling

Het primaire doel van het NDB is het verschaffen van inzicht in de (toekomstige) ontwikkeling van criminele verschijnselen op het terrein van de georganiseerde criminaliteit, waarmee onderbouwing mogelijk wordt voor politie en justitie bij het vaststellen van prioriteiten in de aanpak van de georganiseerde criminaliteit op nationaal besturingsniveau.

Het doel van dit deelproject is het verkrijgen van inzicht in de ontwikkeling van aard en omvang van de criminele activiteit, de (samenwerkingsverbanden van) personen die zich met die activiteiten bezighouden of daarbij op een andere manier zijn betrokken, de maatschappelijke gevolgen, en de toekomstige ontwikkelingen van de aard, omvang en gevolgen, ter ondersteuning van de aanpak van deze criminaliteit door publieke en private partijen en als bouwsteen voor het opstellen van het Nationaal dreigingsbeeld 2012.

Deze doelstelling wordt bereikt door het beantwoorden van zeven onderzoeksvragen die in de volgende paragraaf gepresenteerd worden.

1.3 Onderzoeksvragen

Voor dit domein zullen de volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:

1. *Hoe heeft de aard van het criminele verschijnsel zich ontwikkeld voor wat betreft de wijze waarop die criminaliteit wordt gepleegd?*
2. *Hoe heeft de omvang van het criminele verschijnsel zich ontwikkeld?*
3. *Hoe heeft de aard van het criminele verschijnsel zich ontwikkeld voor wat betreft de kenmerken van personen respectievelijk criminele samenwerkingsverbanden die van (betrokkenheid bij) het plegen daarvan worden verdacht?*
4. *Wat zijn de gevolgen van het criminele verschijnsel voor de Nederlandse samenleving?*
5. *Welke criminaliteitsrelevante factoren zijn, in welke mate en op wat voor wijze, van invloed op het criminele verschijnsel?*
6. *Wat zijn de verwachtingen over omvang, werkwijze, betrokkenen en maatschappelijke gevolgen van het criminele verschijnsel in de komende jaren?*
7. *Welke aanknopingspunten voor beleid dat is gericht op het tegenhouden of terugdringen van criminaliteit komen uit het onderzoek naar voren?*

2

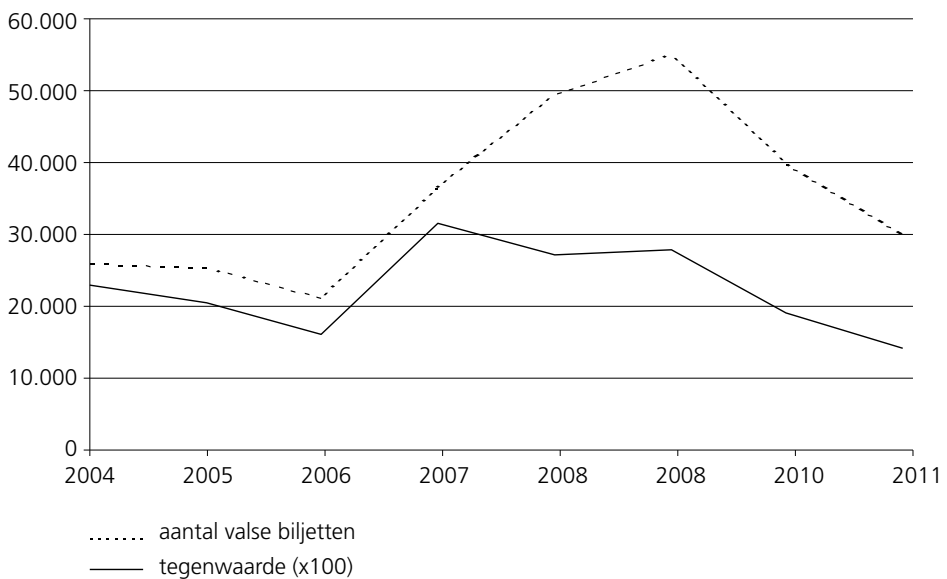
Omvang

2.1 Euro's

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan de aantallen aangetroffen valse eurobiljetten en hun tegenwaarde. In figuur 1 zijn deze onderwerpen gecombineerd over een periode van 8 jaar uitgezet.

Figuur 1

Aantallen valse eurobiljetten en hun tegenwaarde; 2004-2011

We zien tussen 2006 en 2010 een gestage toename van het aantal in Nederland ontdekte valse eurobiljetten. In 2006 lag het aantal rond de 20.000, eind 2009 was dit gestegen tot bijna 55.000 (+160%). Het waren vooral de 50 eurobiljetten die aangetroffen werden. De totale tegenwaarde neemt na 2006 toe tot ruim 2,5 miljoen euro in 2009 (+60%).

Recentelijk neemt het aantal valse bankbiljetten weer af. Voor het eerst sinds 2006 zien we een daling. In 2010 werden 39.600 biljetten ontdekt; een afname van 28 procent. Daarmee zijn we in 2010 bij benadering terug op het niveau van 2007. In 2011 zet de daling voort. In januari van 2012 meldde De Nederlandsche Bank dat in 2011 opnieuw een daling heeft plaatsgevonden: van 39.600 naar 29.700³. Een daling van 25 procent. De tegenwaarde neemt eveneens af, zij het dat die daling niet helemaal synchroon loopt met die van het aantal valse bankbiljetten. In 2011 bedroeg de tegenwaarde afgerond € 1,4 miljoen euro.

2.2 Overige valuta

Ook van andere valuta dan de euro worden in Nederland valse biljetten aangetroffen. De totale hoeveelheid daarvan is veel kleiner dan die van de euro. De grootste aantallen vinden we bij de Zwitserse franc (1273 biljetten in 2009), de Amerikaanse dollar (594 biljetten in 2009) en het Britse pond (329 biljetten in 2009). De Braziliaanse real (1x), het Egyptische pond (1x) en de Oegandese shilling (1x) zijn van duidelijk minder belang (Naber, 2010).

2.3 Nederland ten opzichte van de andere eurolanden

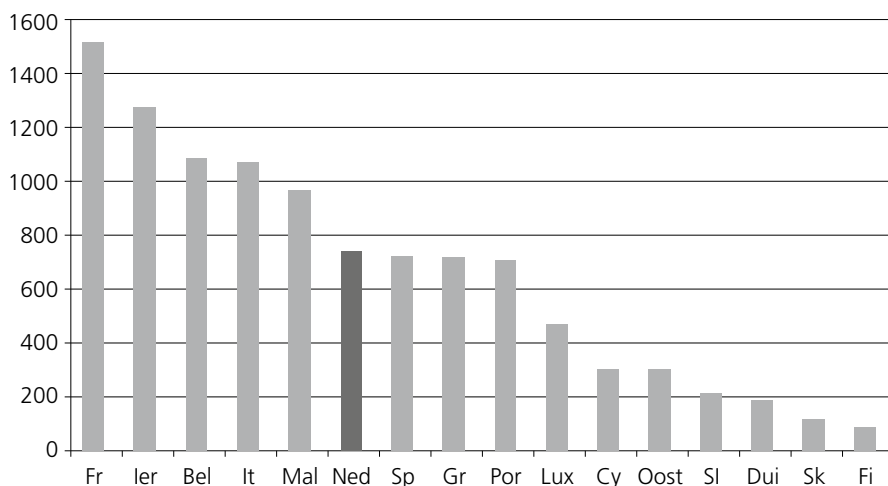
Natuurlijk worden niet alleen in Nederland valse eurobiljetten gevonden. In figuur 2 zien we hoe Nederland zich in dit opzicht verhoudt tot de andere landen in de eurozone.

---

³ <http://www.dnb.nl/betalingsverkeer/eurobankbiljetten-en-munten/eurobankbiljetten/echt-of-vals/vervalsingen-in-cijfers/index.jsp>

Figuur 2

Aantal valse eurobiljetten per 1 miljoen inwoners, gebaseerd op de eerste vijf maanden van 2011⁴.

Nederland verkeert in de middenmoot als het aantal inwoners in aanmerking wordt genomen. In voorgaande jaren stond Nederland hoger.

De weergave per hoofd van de bevolking is een goede maat om de relatieve aanwezigheid van vals geld te laten zien. Als we naar de absolute aantallen kijken zien we dat een land als Malta weliswaar hoog op de relatieve ladder staat, maar dat het totaal aantal aangetroffen biljetten slechts bescheiden is: (387). In die rangorde staat Frankrijk eenzaam bovenaan met 92.000 aangetroffen biljetten, Italië is goede tweede met 61.000 biljetten en Spanje derde (30.000). Opvallend is dat een groot land als Duitsland slechts 15.700 valse biljetten aantrof.

Oorzaken voor deze verschillen zijn -voorzover we weten- onbekend, maar het hoeft niet per se te betekenen dat deze cijfers ook een weerspiegeling vormen van het daadwerkelijke aantal valse biljetten dat in omloop is. De controle op valse bankbiljetten is in de gehele eurozone uniform geregeld.

⁴ Annual report on Euro counterfeiting, 2011. Europol, 2011.

3

Herkomst

Het grootste deel (80%) van het valse geld dat in 2009 in ons land werd aangetroffen, is vermoedelijk afkomstig uit Italië (Naber, 2010). Uit politie-onderzoeken blijkt echter dat de Italianen zeker geen monopolie hebben. Zo heeft een Haagse man op zijn etagewoning met een eenvoudige printer honderden biljetten van 50 euro geproduceerd. De coupures werden overal in Europa aangetroffen. Naar verluidt zou hij hiermee in 2008 zo'n 24.000 euro hebben verdiend (Naber, 2010). Ook komen valse euro's uit landen als Frankrijk, Spanje, Polen, Servië en Bulgarije. Landen die enkele jaren geleden regelmatig als bron genoemd werden (de Baltische staten), lijken nu geen rol van betekenis meer te vervullen.

Binnen de verzameling criminele samenwerkingsverbanden die in Nederland zijn geïdentificeerd, werd van één samenwerkingsverband vastgesteld dat het als nevenactiviteit de distributie van en/of handel in vals geld had. De productie ervan vindt dus grotendeels elders plaats.

Europol beschrijft in zijn Europol Review (2011) vier zaken uit 2010 met betrekking tot vals geld die de moeite van het noemen waard zijn.

In de eerste plaats de ontdekking van een ondergrondse en buitengewoon professioneel ingerichte drukkerij in Ierland, met de capaciteit *“to flood the market with millions of counterfeit banknotes (euros, pounds sterling, US dollars and others).”* Het was de eerste keer dat een drukkerij voor vals geld in Ierland werd ontdekt.

De tweede zaak betreft een Grieks crimineel samenwerkingsverband (csv) dat zowel aan mensenhandel deed als een distributienetwerk beheerde van een Bulgaarse criminele groep die op grote schaal valse eurobiljetten maakte. Deze groep onderhield nauwe banden met Russische csv's.

Eveneens in 2010 werd een Pools netwerk in Lublin ontmanteld, dat zich net als het Griekse netwerk vooral bezighield met de distributie van valse euro's. Er waren rechtstreekse contacten met groepen in Italië, Spanje en Duitsland. Met de arrestatie van meer dan 80 personen werd een omvangrijk distributienetwerk opgerold.

Tegen het einde van 2010 werd in Bulgarije een kleinere drukkerij ontmanteld. Forensisch bewijs maakte duidelijk dat hier valse eurobiljetten werden gedrukt.

In hoeverre deze zaken eraan hebben bijgedragen dat in 2010 aanmerkelijk minder valse euro's in omloop waren dan daarvoor, valt niet met zekerheid vast te stellen.

Het gedrukte valse geld kan op diverse manieren te gelde worden gemaakt. Als de drukkerij een grote productie heeft, worden de biljetten via een distributienetwerk over heel Europa verspreid. Er zijn bijvoorbeeld overal in Europa Ghanezen, Kameroeners, Congolezen, Noren, Bulgaren en Colombianen aangehouden met vals geld op zak afkomstig uit één en dezelfde bron (Italië). In de doellanden worden dan kleine aankopen gedaan, waarbij men echt (wissel) geld terugkrijgt. Ook worden valse biljetten te koop aangeboden voor ongeveer 15 procent van de nominale waarde. In 2009 werden via een internetsite voor tweedehandsgoederen valse eurobiljetten te koop aangeboden; op dezelfde site was sprake van oplichting toen aankopen werden betaald met valse biljetten.

4

Gevolgen

In het NDB2008 (KLPD, 2008) zijn de mogelijke gevolgen van de omloop van omvangrijke hoeveelheden vals geld geschetst. Naast de financiële gevolgen voor de slachtoffers, bestaan deze vooral uit een verlies aan geloofwaardigheid van het financiële stelsel.

Gegeven het aantal transacties waarbij eurobiljetten van eigenaar wisselen en de totale omvang van het in omloop zijnde geld, mag gezegd worden dat het probleem zowel qua omvang als ernst beperkt is.

Al met al zijn anno 2012 de conclusies uit het NDB2008 onverkort geldig.

5

Criminaliteitsrelevante factoren

De digitale revolutie woedt voort. De acties van overheid en bedrijfsleven om steeds vaker rekeningen met de pinpas te voldoen, zal tot gevolg hebben dat er minder chartaal geld in omloop komt. Er verschijnen langzamerhand winkels in het straatbeeld die alleen nog maar pinpasbetalingen accepteren. Bij de continuering van dit verschijnsel zullen er minder gelegenheden zijn om vals geld uit te geven. Dit zal waarschijnlijk echter nog enkele jaren in beslag nemen.

Voor de kortere termijn zijn geen vermeldenswaardige nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen gaande of te verwachten die van grote invloed zullen zijn op dit criminele verschijnsel.

6

Verwachtingen

De hoeveelheid aangetroffen valse eurobiljetten varieert van jaar tot jaar. Nu eens lijkt zich een stijgende trend af te tekenen, dan weer wordt dat gelogenstraft door een forse daling. Dit grillige verloop lijkt tamelijk willekeurig en is moeilijk te verklaren. Daarom zijn er geen redenen om aan te nemen dat deze grilligheid in de (nabije) toekomst zal veranderen.

Op de langere termijn zal minder chartaal geld gebruikt worden om af te rekenen; de gelegenheden om vals geld te verzilveren zullen daardoor verminderen en de hoeveelheid circulerend contant geld onder consumenten waarschijnlijk eveneens. Of dit de aantrekkelijkheid van de productie van vals geld ook doet afnemen, valt te bezien. Bij gelijkblijvende productie van vals geld bestaat het gevaar dat de proportie vals geld op de totale hoeveelheid circulerend geld zal toenemen, net als de kans op slachtofferschap.

7

Handreikingen voor de aanpak

Er is een aantal aspecten aan het fenomeen vals geld dat betrokken moet worden bij beschouwingen over de aanpak ervan. Die aspecten hebben betrekking op de productie van vals geld, de distributie ervan, de controle erop en de functie van chartaal, dat wil zeggen contant, geld voor de consument.

Valse eurobiljetten worden voornamelijk in het buitenland geproduceerd. De aanpak van de productie door de Nederlandse politie en justitie is daarom niet eenvoudig en moet vooral gezocht worden in een bijdrage aan de bestrijding in de landen van herkomst. Internationale samenwerking is daarvoor van groot belang. Volg het spoor van in Nederland aangetroffen (partijen) valse eurobiljetten terug naar de bron en probeer gezamenlijk zowel de productie als de distributie te dwarsbomen.

Ook de consument kan met gerichte voorlichtingscampagnes meer bewust gemaakt worden van de aanwezigheid van vals geld. Voor de consument heeft contant geld vooral de functie van het betalen van kleinere aankopen; grote bestedingen vinden over het algemeen giraal plaats. Als de aankoop van een nieuwe auto contant wordt voldaan, hoort er bij een bonafide handelaar een belletje te gaan rinkelen. De consument wordt meer en meer in staat gesteld deze kleinere betalingen met de bankpas te doen. Daardoor is het niet meer nodig om veel contant geld in bezit te hebben. Het ligt voor de hand dat de hoeveelheid contant geld die op enig moment circuleert, daardoor afneemt. Hierboven werd al de mogelijkheid geopperd dat -onder de voorwaarde dat de hoeveelheid circulerend vals geld gelijk blijft- de consument die ervoor kiest toch contant te betalen, een grotere kans loopt slachtoffer te worden. De ruimere mogelijkheden om ook kleinere bedragen te pinnen of te chippen, hebben dus mogelijk ook een keerzijde.

De meest voor de hand liggende manieren om de verspreiding van vals geld een halt toe te roepen, zijn echter een betere controle en de toepassing van niet-falsificeerbare echtheidskenmerken. Bij dit laatste kan de in opkomst zijnde nanotechnologie een grote rol spelen. In afwachting daarvan zijn er andere technologische ontwikkelingen die de valsemunterij moeten frustreren. Een citaat van een digitale fotografiesite⁵:

---

⁵ <http://forum.belgiumdigital.com/f16/photoshop-en-vals-geld-76203.html>

Photoshop CS and CDS

Adobe Photoshop CS software includes a counterfeit deterrence system (CDS) that prevents the use of the product to illegally duplicate banknotes. As implemented, CDS prevents users from opening detailed images of banknotes within Photoshop CS. The CDS technology was commissioned by the Central Bank Counterfeit Deterrence Group (CBCDG), a consortium of central banks from around the world. Adobe has included CDS in Photoshop CS at the request of the CBCDG.

Many countries allow the reproduction of their currency, subject to specific restrictions. For example, images of currency are often legitimately incorporated into advertising materials and fine art projects. Adobe incorporated CDS into Photoshop CS only after receiving assurance from the CBCDG that central banks, in countries that permit currency reproductions, would provide images of currency that can be used within the legal guidelines of those countries. Adobe is actively working with central banks to ensure that viable images will be available to our customers. CBCDG member central banks may be reached via links found at <http://www.rulesforuse.org>.

Users who are unable to locate suitable currency images from central banks should contact Adobe at photoshopcds@adobe.com. Adobe will forward all such inquiries to central banks in the appropriate regions.

Dezelfde site maakt melding van digitale fototoestellen, printers, scanners, software en fotokopieermachines van sommige fabrikanten (Xerox, Minolta, PaintShop Pro8) die kopieën van bankbiljetten automatisch zodanig bewerken, dat ze onmiddellijk als vals worden herkend.

Literatuur

Naber, M.. *Overzichtsrapportage vals geld 2009* (zeer vertrouwelijk). Zoetermeer: KLPD, Dienst IPOL. 2010

Europol Review 2010; *General report on Europol activities*. Den Haag: European Police Office, 2011

Korps landelijke politiediensten (2008). *Nationaal dreigingsbeeld 2008. Georganiseerde criminaliteit*. Zoetermeer: KLPD, Dienst IPOL.

Grapendaal, M., W van der Leest, F. Nieuwenhuis, M. Soudijn. *Criminele samenwerking; verslag van een onderzoek voor het nationaal dreigingsbeeld zware of georganiseerde criminaliteit*. Zoetermeer: KLPD, Dienst NRI. 2004.

